

PRÁVNÍ STÁT – teorie a praxe

Vývoj myšlenek právního státu v dějinách

Je třeba si uvědomit, že jisté znaky právního státu zde byly už dříve ve starověku. Vymezení právního státu v demokratickém konstitucionalismu však předznamenávají až slova předsedy Soudu žalob obecného práva, sira Edwarda Cokea z roku 1608, ve sporu s králem. Snažil se mu totiž vysvětlit, že právo chrání krále a nikoliv král právo. Tím jasně vyjádřil myšlenku, že právo stojí nad státem. Toto je hmotněprávní tvrzení. Procesněprávní postulát nalezneme v [Magna Charta Libertatum](#) z roku 1215, kde žádný nemohl být vzat do vazby či uvězněn jinak než na základě zemského práva. Na to navazuje Westminsterský statut svobod Londýna, kde najdeme další znak právního státu, totiž Due Process of Law (zachování řádného právního postupu). Pak zde máme 18. A 19. století, kdy doktrínu [Rule of Law](#) pregnančně vymezil A. V. Dicey a formuloval tak tři principy:

1. Nikdo nesmí být trestán ani omezován, pokud neporušil zákon. Důraz byl kladen i na poznatek, že ani majetková práva jednotlivce nesmí být bez porušení zákona narušena.
2. Každý je subjektem práva, nikdo není nad zákonem.
3. Vláda veřejnosti (občanů, lidu) musí být založena na vládě zákona. Z tohoto principu vychází myšlenka, že stát je garantem rovnosti před zákonem a sám je právu podřízen.

Doktrína Rule of Law se tak díky extenzivnímu výkladu pravidel 2 a 3 blížila pojetí právního státu, ve který potom vlastně svým soudobým pojetím vyústila.

V kontinentální Evropě vzniká koncepce právního státu v první polovině 19. století. F. Stahl, jeden z původců německé demokracie a konstitucionalismu, vymezuje právní stát slovy: „*Stát je spravován na základě práva, to je obecný trend moderního vývoje. Stát musí být přesně definován prostřednictvím práva, obsahovat v právním řádu garance proti porušení práv, rozsah, cesty a limity své aktivity, zrovna tak jako sféru svobody občanů, a musí obsahovat morální ideje pro ně samé... to je správná koncepce právního státu, nikoliv ta, která jej definuje tak, že funkce státu jsou realizovány na základě právních předpisů.*“ V Itálii se k věci vyjádřil O. Raneletti: „*Stát, který je rovněž sám subjektem práva a garantuje jeho uplatnění vůči každému odpovídajícími prostředky, je právním státem (Stato di diritto).*“

Obvykle bývá za právní označován takový [stát](#), v němž:

- výkon státní (veřejné) moci je omezen zákonem (princip omezenosti a legality výkonu veřejné moci, t. j. [orgány veřejné moci](#) smějí činit a také činí jen to, co jim zákon výslovně dovoluje, stát je svému vlastnímu právnímu systému podřízen)
- občan (nebo člověk obecně) smí činit vše, co zákon výslovně nezakazuje (nikdo nesmí být trestán a omezován, pokud neporušil zákon).

Původně byl právní stát definován pouze těmito formálními rysy. Za další podstatné rysy, které k pojmu právního státu přibýly později, bývá považována:

- spravedlivost zákonů (nikoliv nadvláda většiny, ale ochrana jednotlivců i menšin, nadřazenost občana nebo tzv. přirozeného práva nad státním právem, například uznání nezadatelných práv, princip suverenity lidu nebo člověka)
- právní jistota, t. j. jednoznačnost (exaktnost) [právních norem](#) v zákonech – jejich význam musí být v zákoně formulován natolik přesně, aby nebyl fakticky vytvářen až [prováděcími předpisy](#) nebo [výkladem výkonné](#) nebo [soudní moci](#)
- omezení zákonných pravomocí státu na nejmenší nezbytnou míru
- vymahatelnost práva a jeho garance státem
- dělba státní moci do více nezávislých a vzájemně se kontrolujících složek, zejména nezávislost zákonodárné, výkonné a soudní moci

Některá pozitivistická a mocenská pojetí omezují pojem práva (tedy i právního státu) jen na jeho formální znaky. Primát zákona nad (výkonnou) státní mocí však sám o sobě nezajišťuje, že stát nebude [diktaturou](#): zejména

totalitní diktatury bývají formálně právními státy, kde se úzkostlivě dbá na dodržování zákona. Naproti tomu anarchistická, marxistická, demokratická, lidskoprávní i některá monarchistická pojetí odvozují pojem práva z pojmu spravedlnosti (jehož obsah se ovšem také u jednotlivých směrů podstatně liší) a za podstatné považují také, či zájmy a jak účinně státní moc zastupuje.

Tato rozšiřující kritéria zahrnuje například Ústava České republiky, když deklaruje, že Česká republika je demokratický právní stát založený na účtě k právům a svobodám člověka a občana.

Podstatu právního státu tvoří postulát vázanosti státní moci právem, který vznikl jako reakce proti nekontrolované státní moci absolutního vládce. Ideový základ právního státu má své kořeny v evropské právní tradici v době vzniku myšlenky o nezczizitelných lidských právech, která se rozšířila i do severní Ameriky. První pozitivní uplatnění našla tato myšlenka především v požadavku dělby, kontroly a rovnováhy moci (např. John Locke) v americké ústavě z roku 1776. Postulát zákonnosti jednání státu s myšlenkami svobody, spravedlnosti a rozumnosti má základy zejména v učení Kanta, Benthama a jiných, kteří přispěli k obohacení obsahu formou právního státu a požadavku právní jistoty. Z těch pak rezultuje zákaz zpětného působení zákonů (hlavně trestních). V 19. století byl pojem právního státu obohacen zejména německou právní vědou o požadavky kontroly státní správy, zejména ve formě správních soudů.

Významným impulzem pro změnu pojetí právního státu v Evropě byl Norimberský proces, který se vypořádával s nacistickým zneužitím práva. Nové pojetí, zakotvené po Druhé světové válce v mezinárodních smlouvách, proto podřizuje stát a jeho právní systém obecným hodnotám, zejména spravedlnosti, nadřazuje právnímu systému státu práva a svobody jednotlivců (považuje je za nezadatelné) a omezuje roli státu na míru nezbytnou k jejich ochraně a rozvoji. Je nutno si uvědomit, že došlo ke zpětnému uplatnění nových zákonů (retroaktivita v trestním právu), Němci byli odsouzeni také za činy, které dělali třeba i Rusové, bylo namítáno nedodržení nezávislosti soudců a spousta dalšího. Dokonce i námitky Němců byly nakonec vyslyšeny, např. v roce 1953 byl v Mnichově plně rehabilitován jeden z popravených nejvyšších důstojníků wehrmachtu Alfred Jodl.

Reakce na krizi právního státu tedy přišla po druhé světové válce. Vytvořila se materiální koncepce právního státu. Základní rysy materiálního pojetí právního státu jsou:

- 1) vázanost státu právem - důkladnější propracování (vázanost ústavněprávní i mezinárodněprávní včetně zajištění této zásady). Do obsahu práv se mají promítat právní zásady.
- 2) lidská práva - základní obsahový element
- 3) dělba moci jako záruka právního státu (stěžejní záruka)
- 4) demokratický charakter státu - uplatňuje se svrchovanost vůle lidu. Princip většiny při respektování práv menšiny a individuality. Stát, který není demokratický, není právním státem.

Ústavní soud v České republice formuloval ve svém prvním nálezu o protiprávnosti komunistického režimu toto: „*Ústava není založena na hodnotové neutralitě, není jen pouhým vymezením institucí a procesů, ale včleňuje do svého textu i určité regulativní ideje vyjadřující základní nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti... Ústava však neváže pozitivní právo jen na formální legalitu, ale výklad a použití právních norem podřizuje jejich obsahové materiálnímu smyslu, podmiňuje právo respektováním základních konstitutivních hodnot demokratické společnosti a těmito hodnotami také užítí právních norem měří.*“ Princip materiálního právního státu se stal základním přístupem celé judikatury ÚS. Ke konsekvencím materiálního pojetí právního státu patří především hodnotově orientovaný výklad jednoduchého práva, zákaz přepjatého formalismu a také vnímání nepsaných principů demokratické společnosti ve smyslu pramenů práva. Takto např. ÚS zrušil rozhodnutí obecných soudů v případě voleb do Senátu v roce 1996, kdy Ústřední volební komise a poté i Nejvyšší soud odmítli kandidaturu kvůli chybě v rodném čísle kandidáta.

Záruky a principy právního státu

Zkusme si položit otázku, zda platí, že čím více záruk v právním státě máme, tím lépe? Asi ne, právní stát by se stal tzv. „absolutním právním státem“, tzn. že máme tolik možností přezkumu, že finální rozhodnutí je v nedohlednu.

Pojem právního státu je abstrakce o určitém obsahu. Obecně se přijímá, že právní stát je tvořen a lze ho definovat několika principy. Za nesporné se považuje, že právní stát zahrnuje princip ústavnosti, základních lidských práv a svobod, dělby moci a obvykle též princip vázanosti právem. Není dále sporu o tom, že některé z těchto principů se překrývají.

V konkrétním případě by stát měl pečovat o to, aby takovéto zásady byly obecně poznatelné, měly kvalitu závaznosti, mohly být respektovány. Toho stát dociluje tím, že je zakotvuje v platném právu, a to již v

kodifikované podobě nebo soudní judikatuře, určité právní instituty, nástroje apod., kterými tyto zásady konkretizuje a provádí a činí je právně závaznými.

- **Ústavnost** znamená především, že žádný zákon (právní předpis) nesmí být v rozporu s ústavou. O dodržování ústavnosti se stará ústavní soud, jeden z pilířů právního státu.
- **Zajištění základních lidských práv a svobod, jakož i právní rovnost.** Stát zaručuje zákaz zneužití moci, vytváří pozitivní možnosti pro uplatnění základních práv a svobod. Základní lidská práva a svobody znamenají hodnotové východisko materiální stránky právního státu a garanci základního zaměření státního režimu. Ostatní znaky, jež jsou hodnotově neutrální, mohou být ve své jevové formě zneužity i totalitárním státem (formální právní stát). Právo je takto více nežli pouhou formou, v níž se rozhodnutí státu stávají závaznými.
- **Dělbá moci**, jež vede k zábránám proti jejímu zneužití, znamená nejen rozdělení státních funkcí na zákonodárnou, výkonnou a soudní a jejich provádění odlišnými orgány, nýbrž i vzájemné brzdy těchto orgánů a jejich kontrolu. Základem je [Montesquieuova](#) teorie o rozdělení těchto mocí do rukou různých osob, soustava brzd a rovnováhy mocí. Dělbá moci je v moderním právním státě oproti Montesquieuově představě obohacena především v existenci pluralitního systému, veřejného mínění aj.
- **Vázanost právem** představuje klíčový moment pojmu právního státu. Tento postulát podstatně přesahuje pouhé dodržování zákonů státními orgány (princip legality): je namířen proti zvlí a bezpráví, jelikož jeho kořeny spočívají v přecházení neomezenému výkonu politické moci. Znamená především vázanost platným (pozitivním) psaným právem, jako záruku proti zvlí. Zahrnuje současně i spravedlnost a právní jistotu, neboť se váže nejen k výkonné moci státu, ale i k tvorbě nových právních předpisů. Právo a zákon by měly být v zásadě totožné; jestliže se platné právo odchyluje od představy spravedlnosti (práva), mělo by to vést k tvorbě nového zákona, který výjimečně - jde-li o zásadní rozpor se spravedlností - může být od původního zákona zcela odlišný. Přísné dodržování zákona platí především pro oblast státní správy. Institucionální zajištění takového pořádku představuje soudní kontrola státní správy. Postulát vázanosti právem zahrnuje i požadavky na normotvorbu - znamená předvídatelnost zákonů a jiných právních předpisů.

Uvedené principy představují hlavní pilíře právního státu. Tyto základní pojmy jsou vyplněny jednotlivými stavebními elementy (prvky). Jednotlivé prvky mají různou povahu. Představují právní normy a instituty práva vytvořené teorií, principy odvozené z pozitivního práva a utvrzené právní tradicí apod.

Naopak platí, že právě z těchto jednotlivých institutů zakotvených v pozitivním právu lze dovozovat existenci právního státu jako abstraktního pojmu.

Jedním ze základních prvků je **povinnost státu poskytovat spravedlnost**. Poskytování spravedlnosti zahrnuje především záruky ústavnosti a právní ochrany proti právním aktům veřejné moci. Kromě toho sem patří poskytování spravedlnosti v oblasti civilního soudnictví při řešení sporů mezi soukromými subjekty, a dále trestní soudnictví.

Poskytování spravedlnosti představuje **záruku právní ochrany** při uskutečňování subjektivních práv. Tento princip je zajišťován především soudním systémem, který přezkoumává každý postup po skutkové i právní stránce. Pozitiva tohoto stavebního prvku zahrnují kultivaci veřejné moci, systematizaci práva, kultivaci politického režimu a tvorbu vědomí právní jistoty.

Poskytování spravedlnosti dále zahrnuje společné **standards právní ochrany**. Tyto společné standardy zahrnují a zároveň jsou zajišťovány určitými instituty, zakotvenými v pozitivním právu. Paří k nim především záruka soudcovské nezávislosti, právo na zákonného soudce, zákaz výjimečných soudů. Součástí těchto standardů je princip řádného procesu. Do této kategorie ještě náleží požadavky na přehlednou organizaci justice, zákaz být soudcem ve vlastní věci a jiné.

Zcela samostatným elementem právního státu jsou požadavky na **organizaci veřejné správy a administrativní řízení**. Nejpropracovanější je oblast těch řízení, která vedou k vydání správních aktů. Zde je požadavkem, aby se jich zúčastnili ti, kterým mají být adresovány (adresáti právních aktů) a ti, jejichž práva mohou být výsledkem takového řízení dotčena. Těmto osobám je třeba dát možnost uplatnění jejich zákonných práv. Obdobné požadavky platí i pro odůvodnění a doručení, resp. oznámení správního aktu. Podstatou principu právního státu je povinnost objasnit věc po stránce právní a skutkové.

Další oblastí jsou hlediska (měřítko) právního státu, kladená na právní akty. Principy rozhodování musí především respektovat **právní jistotu**. Jednou vydané rozhodnutí musí být natolik pečlivě připraveno, aby bylo možné v něm najít oporu. To předpokládá určitou stabilitu, a tedy trvalost takového rozhodnutí. Právní jistota je zvyklá a narušena, jestliže by se jednou vydané rozhodnutí mělo po krátké době své platnosti měnit.

Jinou vlastností rozhodovacích procesů a rozhodnutí je jejich **předvídatelnost**. To předpokládá existující viditelná transparentní pravidla či měřítko, která znamenají, že účastníci právních vztahů se mohou spolehnout na to, že při splnění uvedených podmínek pro všechny, dosáhnou vydání rozhodnutí. S tím je spojen další princip ochrany důvěry. Z hlediska soukromého subjektu je podstatné, že spoléhání na existující právní řád a právní kontext vůbec. Právní moc, zejména soudních rozhodnutí, je součástí ústavního prvku právního státu. Obnova řízení má proto být zcela mimořádným případem a platit jako výjimka. Procesní lhůty mají zabezpečit urychlené nastolení právní moci. To vyžaduje určitou stálost judikatury. Její změna, stejně jako její vývoj, má nastávat postupně. Radikální jevy, včetně změn rozhodování podkopávají důvěru v právní řád a v právní stát.

Jiným požadavkem právního státu na zákonodárství je **určitost**. Od zákonů se požaduje v zájmu právní jistoty, aby obsahovaly a vyjadřovaly právní stav v dostatečně jasných formulacích skutkových podstat.

Specifickým požadavkem právní jistoty je **zákaz zpětného působení (retroaktivity)**. Jedním z právně filozofických požadavků právní jistoty je nepřipustnost zpětné účinnosti právních norem a také všech právních předpisů. Zákaz retroaktivity by měl být zásadním požadavkem právní politiky, neboť retroaktivita má za následek, že v čase, kdy subjekt jedná, by musel počítat s tím, že jeho právní důsledky nastanou podle předpisu, který ještě neexistuje. To je absurdní předpoklad. Retroaktivita znamená absolutní právní nejistotu v rozporu s ochranou a důvěrou občana v právo. Ve svých důsledcích znamená zákaz retroaktivity ochranu nabytých práv, která spočívá ve zdůvodnění nepřipustnosti toho, aby práva někým podle zákona nabytá mu byla dodatečně, se zpětnou účinností pozdější právní normou odňata. Nabyté právo se vykládá extensivně a rozumí se jím jakýkoliv právní vztah, který je někomu ku prospěchu. Ve skutečnosti je retroaktivní právní norma pouze právní fikcí, protože stanoví, že něco v minulosti, co bylo po právu, vlastně po právu není.

Dalším elementem právního státu je **zákaz libovůle**, který zahrnuje principy vhodnosti, adekvátnosti a proporcionality. Spojuje elementy individuální spravedlnosti.

Konečně posledním institutem či prvkem jsou měřítko stanovení odpovědnosti, zejména **odpovědnosti státu**, státních orgánů a státních úředníků.

Význam Listiny základních práv a svobod pro právní stát

Úprava základních práv a svobod vymezuje jednak vztah státní moci k jedinci obecně (rovnost a nediskriminaci), jednak autonomní prostory jednotlivce chráněné před zásahy státní moci (liberální stát). Možnosti jednotlivce podílet se na správě veřejných věcí (demokratický stát), popř. i úkoly státu poskytovat jednotlivci nějaká plnění (sociální stát); tvoří ústavní úpravu vztahu veřejné moci a jednotlivce a je jádro naprosté většiny ústav.

Listina není součástí Ústavy, nýbrž ústavního pořádku ČR.

Základní východiska ústavní úpravy základních práv a svobod

1) Svoboda a rovnost jedince v důstojnosti a právech

Na prvním místě Listina v čl. 1 uvádí fundament, na kterém je celá vysvětlena; jde o pravidlo, podle kterého státní moc musí k lidem přistupovat z hlediska toho, že jsou svobodní a rovni v důstojnosti a právech; jsou zde vytčeny 3 základní pilíře, na kterých je založena úprava postavení jedince - důstojnost lidské bytosti v jejich neopakovatelných projevech, svoboda a rovnost. Všechna další ustanovení Listiny již jen tato východiska dále rozvádějí a konkretizují v jednotlivých sférah lidské existence a koexistence.

Toto ustanovení je úzce spjato se základními filozofickými i mezinárodněprávními východisky Listiny. Mezi tyto východiska patří Virginské prohlášení práv z roku 1776 a Deklarace práv člověka a občana z roku 1789, podle které se lidé rodí a zůstávají svobodní a rovnoprávní a dále Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948, podle které se všichni lidé rodí svobodní a rovni v důstojnosti a právech.

Uznání svobody jednotlivce souvisí se základními přirozenoprávními východisky Listiny. Listina tím zdůrazňuje hned na počátku, že středem jejího zájmu je svobodný člověk, lidská bytost, nikoliv stát, národ, třída či náboženská skupina.

Rovnost v důstojnosti je zvýrazněním základní myšlenky celé Listiny; toto ustanovení obrací pozornost k subjektu základních práv, tj. k lidské bytosti nadané určitými vlastnostmi, které nelze odmítnout, neuznat, zcizit apod. Jde o formu generální klauzule.

Rovnost v právech je obsahem celé Listiny. Obecné pravidlo o rovnosti je zakotveno v čl. 3 Listiny a má podobu zákazu diskriminace. Diskriminace je zpravidla chápána jako situace, ve které se z určitého důvodu činí rozdíl, někdo se z něčeho vylučuje nebo se v něčem omezuje nebo naopak se někam řadí.

Nutno přitom rozlišit diskriminaci negativní, která je obecně nepřípustná a diskriminaci pozitivní, která se někdy připouští.

Většina antidiskriminačních právních nástrojů pracuje za pomoci pojmu rovnosti v právech.

Podle čl. 3 Listiny se základní práva a svobody zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, rodu nebo jiného postavení

Bližší to např. zachycuje čl. 4/3 Listiny z hlediska omezení základních práv, které musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené podmínky. Kromě toho Listina obsahuje zvláštní pravidla o rovnosti, které je třeba použít přednostně (rovnosti vlastníků, rovnosti voličů, rovnosti manželských a nemanželských dětí).

Tato ustanovení jsou adresována Listinou státní moci obecně, tedy nejen moci zákonodárné, nýbrž i výkonné a soudní. K jejich porušení může dojít nejen přijetím zákona, který by porušoval pravidlo čl. 4/3, nýbrž i postupem správních orgánů nebo soudních orgánů.

2) Nezadatelnost, nezcizitelnost, nepromlčitelnost a nezrušitelnost základních práv a svobod

Přirozenoprávní základ Listiny je vyjádřen ve druhé větě čl. 1, podle které jsou „základní práva a svobody nezadatelná, nezrušitelná, nepromlčitelná a nezcizitelná“; naše Listina to v čl. 1 vztahuje na všechna základní práva a svobody; v čl. 41 to však sama u některých práv výrazně omezuje.

Zásadně se uvedené vlastnosti mají vztahovat na všechna základní práva a svobody

-nezadatelnost - znamená obecně, že je nikdo nemůže nikomu jinému zadat, postoupit, dát do zástavy na určitou dobu a nikdo je nemůže pominout; např. dlužník nemůže souhlasit se svým uvězněním

-nezcizitelnost - má ten důsledek, že taková práva nemůže jejich subjekt, tj. lidská bytost převést za úplaty nebo darovat jinému

-nepromlčitelnost - znamená, že taková práva nezanikají způsobem běžným v soukromém právu, tj. využitím v určité lhůtě; mlčením, neuplatněním nároku o ně člověk ve vztahu k státní moci nemůže přijít a ta se nemůže na takovou skutečnost odvolat

-nezrušitelnost - znamená, že státní moc je může pouze uznat, prohlásit, nemůže je ale zrušit a prohlásit za neplatné, jejich nositel je však nemusí využít

3) Respektování postavení jedince v podmínkách právního státu

Je to sebeomezení státní moci, kterou lze uplatňovat jen v případech, mezích a způsoby, které stanoví zákon. Středně souvisí s ustanovení čl. 2/3 Listiny, podle kterého „každý může činit, co není zákonem zakázáno a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“; této zásady se mohou dovolávat i právnické osoby soukromého práva jako občanská sdružení, obchodní společnosti apod.

4) Základní práva a svobody jako měřítko a mez zásahů státní moci a chování jednotlivce

Význam základních práv a svobod jako ústavních hodnot důležitých pro činnost státu. Základní práva a svobody jsou měřítkem a mezí pro zásahy státní moci vůči jejich subjektům.

Mezi tato pravidla zejména náleží:

a) zákaz postihovat subjekty základních práv a svobod za to, že je uplatňují (čl.3/3 L)

b) nikdo nesmí zneužívat svých základních práv a svobod na úkor ostatních; pouze u některých práv je výslovně formulován zákaz jejich zneužití; jde např. o právo vlastnické (čl. 11/3) nebo ochranu životního prostředí (čl.35/3)

c) naopak ochrana práv a svobod jiných subjektů je častým důvodem pro omezení základních práv a svobod (čl. 12/3, čl. 14/3); naše Listina tato omezení spojuje s ochranou života, zdraví, práv a svobod druhých, veřejného pořádku, veřejného zdraví, mravnosti, bezpečnosti státu apod.

d) jedná-li někdo v rozporu se základními lidskými právy a svobodami, může mu být odepřen azyl v ČR (čl. 43)

e) nedotknutelnost základních práv a svobod z hlediska jejich podstaty a smyslu (čl. 1, čl. 4/4) – např. je možné stanovit daně, ale nelze je uložit ve výši sto procent majetku, neboť je to v rozporu s podstatou a smyslem vlastnického práva

5) stanovení povinností

Listina ani Ústava ČR výslovně žádné zvláštní základní povinnosti nestanoví.

-základní povinnost třeba chápat jako obdobu ZPS; na rozdíl od nich jsou ústavně zakotvenými závazky vůči státu (veřejné moci) něco učinit nebo se něčeho zdržet; jde proto o veřejně subjektivní povinnosti, které rovněž charakterizují vztah moderního státu a jednotlivce; bez toho, že by jednotlivci nacházející se pod jurisdikcí určitého státu neplnili stanovené povinnosti, nemohl by tento stát existovat

-ztratil by smysl jeho právní řád a zejména zákony jako předpoklad výkonu státní moci (povinnost poslušnosti a dodržování právních předpisů) a zanikl by jako takový, kdyby jej občané nechtěli hájit (branná povinnost) a financovat (daňová povinnost)

-v naší Listině nejsou základní povinnosti výslovně zmiňovány jako zvláštní kategorie statusu jednotlivce; o povinnostech se alespoň nepřímo zmiňuje (sociální funkce vlastnictví, existenci vojenské služby)

-protože však Listina až na výjimky nezakotvuje povinnosti, je jejich stanovení chápáno jako omezení svobody člověka; povinnosti mohou proto být stanoveny podle čl. 4/1 pouze na základě zákona a v jeho mezích a musí být přitom zachována základní práva a svobody

-důležitá je v případě stanovení povinností formulace Listiny (čl. 4/1), podle které mohou být ukládány pouze „na základě zákona a v jeho mezích“; to znamená, že je zde výhrada zákona, avšak jen jako základu pro stanovení povinností; tu může na základě jeho zmocnění stanovit i prováděcí předpis, který se však může pohybovat pouze v mezích tohoto zákona

Listina deklaruje

- základní principy demokratického právního státu
 - rovnost lidí v důstojnosti a v právech
 - nezávislost státu na náboženství nebo ideologii
 - státní moc lze uplatňovat jen podle zákona
 - práva lze omezovat jen zákonem a při zachování základních práv a svobod
 - právo na [soudní](#) a jinou právní ochranu
 - výlučnost soudů v rozhodování o [vině](#) a [trestu](#)
 - právo na právní pomoc v řízení před veřejnými orgány, právo na [obhajobu](#)
 - právo vyjádřit se ke všem [důkazům](#)
 - právo na veřejné projednání bez průtahů
 - [presumpce nevinny](#)
 - [retroaktivita](#) práva v trestních věcech se uplatňuje jen ve prospěch žalovaného

- nelze dvakrát trestně stíhat tentýž čin
- právo na [náhradu škody](#) způsobené nezákonným postupem státu
- [právo \(občanů\) na odpor](#) v případě narušení řádu základních práv a svobod (čl. 23)

Základní omezení právního státu

- Právní stát nutno chápat (tak jako většinu politologických pojmů) jen jako nedosažitelný teoretický ideál, jemuž se konkrétní společenská realita více nebo méně přibližuje. Občas se objevuje představa, že právní stát „buď je, nebo není“, ale ta neodráží složitou skutečnost a rozdílnost kvality právního státu.
- Princip právního státu vychází z pozitivistické představy, že text zákona může jednoznačně a dostatečně vyjádřit nějakou skutečnost. Ve skutečnosti mnoho zákonů klíčovými termíny odkazuje na společenské předporozumění, které nemusí být přijímané obecně (např. dobré mravy, společenská nebezpečnost, veřejný pořádek atd.), nebo svěřuje faktické vymezení práv například úřadům nebo soudům.
- Západní soudní systém, obzvláště kontinentální, vychází z jinak překonané pozitivistické představy, že cokoli lze spolehlivě dokázat. V praxi tak dochází jak k justičním omylům (kdy vysoká pravděpodobnost je pokládána za jistotu), tak k nedostatečné ochraně před zločinci, jimž nelze vinu stoprocentně prokázat (presumpce nevinny je nadřazena požadavku ochrany obětí).
- Komeracionalizace právnických služeb a mnohdy i soudní poplatky způsobují, že nevitězí pravda, ale ten, kdo má možnost do soudních sporů více investovat. Aplikace práva je náchylná ke korupci, klientelismu a podobným deformacím.
- Stát je sice teoreticky pozitivnímu právu podřízen, ale fakticky nemůže být rovným účastníkem právních vztahů a sporů a jsou velmi omezené možnosti vymáhacích sankcí. Vytvořením nadnárodní autority se problém jen přesune o stupeň výš, ale neodstraní.

Problémy v uplatňování principů právního státu v ČR

K principům právního státu v lidskoprávním a demokratickém pojetí se Česká republika přihlásila zejména úvodními šesti články Ústavy, zahrnujícími i přijetí Listiny základních práv a svobod za součást ústavního pořádku.

I v České republice dochází k problémům s naplňováním principů právního státu. Níže jsou uvedena některá hlediska, u kterých bývá v ČR konstatováno nenaplnění principů právního státu:

- Orgány veřejné moci (např. policie, soukromí exekutoři, soudci) postupují vůči občanům svévolně a mimozákonně nebo se přímo spojují s organizovaným zločinem ([Berdychův gang](#), [kauza soudce Jiřího Berky](#)), přičemž nejsou dostatečně kontrolovány a proti jejich zvláštní neexistuje v důsledku profesní solidarity účinná a rychlá obrana.
- Korupce některých policejních složek (zejména dopravní a cizinecké policie).
- Značná míra [korupce](#) – (podle některých zkušeností existuje systém nezákonného zvykového práva, např. za získání veřejné zakázky se běžně platí zprostředkujícímu úředníkovi jednotná taxa 10 % ceny zakázky, tzv. „desátek“).
- Zastoupení některých veřejných funkcí agenty komunistické [Státní bezpečnosti](#) (tyto osoby nemají platné lustrační osvědčení nebo jej zfalšovali).
- Tušené propojení policie s neonacistickými skupinami a její nepřiměřená tolerance vůči rasistickým a obdobným projevům.
- Neefektivita, pomalost a nespolehlivost soudního systému ztěžuje nebo znemožňuje obranu proti jednání dalších státních orgánů i ochranu jiných práv. Bývá zmiňována i korupce a propojenost mnoha soudců s bývalým komunistickým režimem.

- Některé běžné soudy nerespektují rozhodnutí Ústavního soudu nebo odmítají v praxi Ústavu považovat za závazný pramen práva.
- Neprůhlednost, nepřehlednost a neuspořádanost právního systému, záměrně neúplný a nekvalitní způsob poskytování právních informací státem ([Portál veřejné správy, sekce Zákony](#)) kvůli ochraně zájmů provozovatelů komerčních právních informačních systémů.
- Existuje mnoho zákonů, které nejsou v souladu s ústavou, a mnoho prováděcích předpisů a podzákonných norem, které nemají odpovídající zákonné zmocnění nebo jej překračují.
- Obecné zmocnění obcím a krajům ukládat občanům povinnosti koliduje s požadavkem, že povinnosti smí ukládat jen zákon. Vágnost zmocnění obcí způsobuje opakované problémy (pokusy obcí regulovat prostituci, žebrání, atd.). Chybí explicitní zákonný závazek občanů a dalších subjektů se těmto povinnostem a omezením podřídit.
- Práva dětí jsou sice formálně deklarována, ale jen obecně a vágně. Speciální zákony s nimi nepočítají, není zřejmé, kdo a jak může oprávněné zájmy dětí definovat a vyjadřovat, zásadní rozhodnutí se dějí na vrchnostenském principu s nedostatečnou hmotně-právní zákonnou úpravou a s nedostatečnou procesní úpravou. S tím souvisí i spory o trestní odpovědnost dětí, spory o povinném vzdělání versus povinné školní docházce, spory o svěřování k výchově atd.
- vysoká míra exekucí, z nichž velká řada je vedena nezákonně a velké problémy v zadluženosti společnosti, kdy z mnohdy z drobných dluhů se různými zákeřnými ustanoveními ve smlouvách staly dluhy mnohonásobně vyšší
- v devadesátých letech bylo za nedodržení Ústavy pokládáno též neustavení Senátu a správního soudnictví, nezaložení vyšších samosprávných celků, neexistence ombudsmana. Tyto nedostatky byly v průběhu let napraveny. Stále přetrvávají některé nedostatky práva v ekonomické oblasti (možnosti tzv. [tunelování](#)).
- ***Jaké aktuální kauzy byste do tohoto seznamu ještě zařadili vy?***

Na závěr je potřeba si uvědomit zásadní problém spojený s výše uvedenými příklady: ***Tam, kde panuje pocit bezmocnosti dovolat se práva, nebo pocit, že právo nefunguje, je vždy ohrožena samotná legitimita demokratické společnosti.***